

Rimske vile u Hrvatskoj

Dereh, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:187866>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij povijesti i filozofije

Ivana Dereh

Rimske vile u Hrvatskoj

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2013.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
1. UVOD	2
2. RIMLJANI NA HRVATSKOM TLU.....	4
1.1. RIMSKA GRADITELJSKA TEHNIKA U HRVATSKOJ	10
2. POJAM I PODRIJETLO RIMSKE VILE.....	13
2.1. PODJELA VILA (VRSTE VILA)	15
2.2. POJAM MARITIMNE VILE.....	19
2.3. VILLA RUSTICA.....	25
2.3. ŠIRENJE RIMSKE VILE	28
2.4. RAZVOJ VILA NA ISTOČNOM JADRANU	29
3. RIMSKE VILE U UNUTRAŠNOSTI HRVATSKE.....	34
4. CARSKE VILE	37
5. VILE U KASNOM CARSTVU	39
6. PRILOZI.....	40
*.....	43
7. POPIS PRILOGA.....	44
8. POPIS LITERATURE	45

SAŽETAK

Rimsku vilu definiramo kao raskošnu, ladanjsku kuću sagrađenu za više slojeve društva. Ona ujedinjuje graditeljsku tradiciju, luksuz i eleganciju helenističke arhitekture. Obično su građene na izabranim i mirnima lokacijama jer su najčešće namijenjene za odmor. Najpoznatija takva vila koja je isključiva građena radi užitka je Hadrijanova vila u Tivoliju. Vile se dijele prema tipu vlasništva, tlocrta, položaja i kronologiji. Postoje različiti tipovi vila a one koje se izdvajaju su: *villa urbana*, *villa suburbana*, *villa rustica*, priobalna te maritimna vila. *Villa urbana* je vila koja je građena u urbanom središtu; jedan od primjera nalazimo u Starom Gradu na otoku Hvaru. *Villa suburbana* je vila građena u blizini gradova. Istoimenu se nalazi u Puli. Nadalje, *ville rustice* su jednostavnije vile namijenjene proizvodnji, bilo ih je mnogo a nalazimo ih na Braču, Pelješcu te u blizini Pule. Priobalne su građene su neposrednoj blizini mora te mogu biti različitih dimenzija. Istraženih primjera ima ponajviše u Istri. Peti tip vile – maritimna je posebna vrsta te spada u najrazvijenije i najluksuznije tipove. Rimskih vila u Hrvatskoj ima u znatnom broju, osobito na području Istre i Dalmacije a postoji i nekoliko nađenih u kontinentalnom dijelu, u selu Osekovu, na području na kojem se blagi obrnoci Moslavačke gore dodiruju s močvarnom ranicom Parka prirode Lonjsko polje. Zabilježeno je i nekoliko lokaliteta u Bjelovarsko – bilogorskom području.

Ključne riječi: rimska vila, *villa urbana*, *villa rustica*, maritimna vila, arhitektura

1. UVOD

Cilj ovoga rada predstaviti je i opisati rimsku ostavštinu u našoj zemlji, točnije – rimske vile. Na prvi pogled tema mog diplomskog rada možda se čini oskudna i jednostavna, no ulazeći dublje u izučavanje spomenutih vila, literature i materijala nije nimalo manjkalo, kao ni širokih mogućnosti za pisanje. Ispostavilo se da je ovo jedna opsežna i zaista zanimljiva tema o kojoj se može puno toga napisati.

Rad je podijeljen u nekoliko cijelina. U prvom dijelu, *Rimljani na hrvatskom tlu*, nudi se općeniti prikaz antičkog stanovništva (Rimljana) na tlu Hrvatske, njihovo početno doseljavanje na naša područja, brojni ratovi koje su vodili protiv domaćeg stanovništva; opisan je i proces romanizacije, početci gospodarstva i slično. Neizostavna je i kriza Carstva te njegov kraj.

U nastavku, *Rimska graditeljska tehnika u Hrvatskoj*, rad pojašnjava koje su tehnike koristili antički narodi, kako se razvijalo rimsko graditeljstvo, koje su tehnike i metode koristili te sam navela bitniju ostavštinu, tj. spomenike koji su sačuvani. Najvažniji su: Slavoluk Sergijevaca, Augustov hram te Amfiteatar poznatiji kao *Pulska arena*.

Rad zatim predstavlja sam pojam i podrijetlo vile što je i glavna tema. Nadalje, slijedi poglavlje o podjeli tj. vrstama vila prema Pliniju Starijem. Osnovna podjela bila bi prema vlasništvu, tipu tlocrta, položaju i kronologiji što sam i pojasnila. Postoji pet vrsta vila – *villa urbana*, *villa suburbana*, *villa rustica*, priobalna i maritimna vila što je ujedno i naslov ostala dva poglavlja.

Zatim se razmatra širenje rimske vile u talijanskom području te kako je na njihovu gradnju utjecala arhitektura klasične Grčke.

Razvoj vila na istočnom Jadranu bavi se izgradnjom vila na našoj obali, u koje vrijeme i na koji način za razliku od Italije. Također, za vile na jadranskoj obali su ključna tri elementa: ekonomski procesi, socijalno – političke prilike i arhitektonska forma.

Idući se podnaslov, *Rimske vile u unutrašnjosti Hrvatske*, veže na prethodni jer se bavi pregledom rimskih vila u kontinentalnom dijelu naše zemlje.

Nadalje, naslov *Carske vile* sam odabrala kako bi prikazala kako izgleda jedan veliki rimski arheološki kompleks tj. vila (*villa Adriana*) koja je sagrađena kao mjesto za odmor i opuštanje rimskog cara, što ima veze sa rimskim vilama koje sam spomenula u radu.

Zadnji naslov, *Vile u kasnom carstvu*, prikazuje što se događalo s vilama u IV. i V. stoljeću, kada je Rimsko Carstvo počelo propadati. Mnoge vile su pretvorene u samostane i opatije.

U *Prilogu* sam odabrala nekoliko fotografija kako bi vjerodostojno prikazale kako vile izgledaju.

Zaključak analizira cijeloukupan rad te iz njega naglašava činjenicu da je rimska vila bila objekt koji je bio od nemjerljivog značaja na polju arhitekture i svakodnevnog rimskog života.

2. RIMLJANI NA HRVATSKOM TLU

Antika je u svim sredozemnim i južnoeuropskim prostorima doba grčke i rimske civilizacije. Širenjem pisma, kulture i državnih ustanova najprije iz Grčke, a potom i s Apeninskog poluotoka, antička se civilizacija širila u druge sredozemne zemlje. Jasno je da se Hrvati nisu naselili na prazne prostore, već su zaposjeli područje na kojem je više od tisuću godina cvjetala klasična kultura antike, a i prije toga tu su živjeli mnogi prapovijesni narodi.. Od VI. stoljeća pr. Kr. u grčkim vrelima, od Hekateja iz Mileta, zabilježene su prve vijesti o narodima koji su živjeli uz istočnu obalu Jadrana, a grčki su pomorci s njima tada uspostavili prve kontakte. Time počinje antička povijest hrvatskih zemalja. Početkom VI. stoljeća pr. Kr., Grci osnivaju koloniju na otoku Korčuli (*Korkyra e Melania*), koja je označila prekretnicu u povijesti istočnog Jadrana jer se s njom grčka civilizacija pojavljuje u fizičkom obliku. Ograničenost grčkih kolonija i drugih naseobina pokazuje s jedne strane razmjerno malen interes grčkih središta moći, a s druge strane i snagu starosjedilačkih naroda.¹

Povijest grčke kolonizacije istočnog Jadrana gotovo se odmah neraskidivo povezala s interesima Rima, koji se na Apeninskom poluotoku iz lokalne sile srednje Italije postupno pretvarao u hegemon na cijelom središnjem Sredozemlju. Istočni Jadran bio je jedan od interesa Rima jer mu je prije svega trebao radi održavanja sigurnosti plovidbe nakon što je tijekom III. st. pr. Kr. već bio osvojio cijelu apeninsku Italiju te postupno napredovao u padsku nizinu. U prvom je nizu ratova od 229. do 167. godine prije Krista najprije pokušavao spriječiti ilirske zajednice pod vodstvom Ardijejaca da ometaju plovidbu od Krfa do srednjeg Jadrana, kao i djelatnost Histra i Liburna na sjeveru. Rat protiv ardijejske kraljice Teute, 229. i 228. godine pr. Kr., završio je njezinim priznanjem poraza, a kraljičin vojskovođa Demetrije prešao je na stranu Rima. Ubrzo se odmetnuo od Rima i priklonio makedonskom kralju Filipu V., zato je i Histre, smatra se, nagovorio da pojačano djeluju protiv rimskih brodova pa se rimska mornarica morala 221. godine pr. Kr. obračunati s histarskim uporištima na jugu Istre. Zbog ugrožavanja grčkih kolonija na srednjem i južnom Jadranu (zapravo zato što je Demetrije sklopio savez s makedonskim kraljem), protiv njega se usmjerio gnjev rimskog Senata te ga je rimska vojska porazila. Rat protiv Histra Rimljani su pokrenuli 178. godine pr. Kr. iz Akvileje (važnog vojnog središta koje su 181. godine osnovali na najsjevernijoj točki Jadrana), a sljedeće su godine osvajanjem njihova posljednjeg uporišta u Nezakciju pokorili i

¹ Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2009., str. 18.

istarski poluotok. Poslije više godina zatišja u odnosima između Rima i domaćeg stanovništva, jača ilirski vladar Gencije. On je izazvao bijes Rima jer je navodno ugrožavao isejske interese na Jadranu te su ga Rimljani porazili i zarobili 167. godine pr. Kr.

Poraz kralja Gencija označio je svojevrsnu prekretnicu u političkoj povijesti hrvatskog priobalja jer su Rimljani, koji su dotada vojno intervenirali samo prema potrebi, nakon nekog vremena počeli oblikovati upravnu jedinicu, provinciju, koju su nazvali Ilirikom. Provincija Ilirik nastajala je postupno rimskim učvršćivanjem vlasti i širenjem moći s obala južnog Jadrana prema sjeverozapadu i dublje u unutrašnjost. Oko polovice II. stoljeća pr. Kr. naseljavaju se i Delmati, narod zbog kojeg je tadašnja rimska država morala osmisliti odgovarajuću geopolitičku strategiju radi očuvanja teritorija i prevlasti.

Vojna i politička situacija u Iliriku još je bila daleko od mirne. U II. i I. stoljeću pr. Kr. Rimljani su nekoliko puta intervenirali protiv naroda koji su ugrožavali obalu i plovidbu. Protiv Delmata ratovali su 156. godine pr. Kr., kada su Delmati ugrožavali Tragurij i Epetij, te 78. – 75. godine pr. Kr. kada su zauzeli Salonu, naseobinu važnu za grčku i rimsku trgovinu. Nakon svakog rata, Rimljani su svoju prevlast učvršćivali nad sve širim područjem.

Od sredine I. stoljeća pr. Kr., prema izvorima, sve je jasnije da je istočna obala Jadrana ukorijenjena u maticu rimske politike: dio zbivanja u građanskom ratu između Cezara i Pompeja vodio se i na našoj obali, a Cezar je također pod svojom upravom imao i Ilirik. Nakon što je pobijedio Pompeja, Cezar je morao osnovati niz novih kolonija u koje bi smjestio svoje vojnike, a za to mu je, između ostalog, poslužila i istočna jadranska obala. U Cezarovo su doba nastali zametci kasnijih rimskih kolonija (*Pola, Iader, Salona, Narona i Epidaurum*). Nekima su od njih prethodili konventi neslužbene naseobine rimskih građana (*conventi civium Romanorum*), uglavnom trgovaca.

Tijekom ratova između 35. – 33. godine pr. Kr. vodili su se ratovi protiv domaćeg stanovništva, a 33. godine Delmati su priznali poraz pa su Rimljani zagospodarili najvećim dijelom domaćeg teritorija. No to nije bio kraj nemirima u Dalmaciji jer su Rimljani 14. – 9. godine pr. Kr. u nekoliko pokušaja morali ratovati protiv Panonaca i Delmata koji su se ponovno pobunili, no ubrzo su pokoreni.²

Nakon uspostave mira u Iliriku, ali i u cijeloj državi (*Pax Romana*), kolonije su na obali ojačane novim doseljenicima te oblikovane u urbanističkom smislu. No u pripremi novačenja

² Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, str. 21.

u središnjem području Dinarida, zbog rata protiv Germana, 6. godine pr. Kr. Dezijati su pod vodstvom Batona podigli ustanak protiv rimske vlasti. Odmah su im se pridružili i Breuci koji su živjeli u Posavini pod vodstvom vojskovođe koji se također zvao Baton. Ustanak se proširio među Delmatima i drugim plemenima od Posavine do Jadrana pa se ta pobuna naziva panonsko – dalmatinskim ustankom (batonski ustanak). Trajao je do 9. godine, a o ozbiljnosti svjedoči i to što su Rimljani, da bi ustanak suzbili, premjestili iz drugih područja čak desetak legija i tako oslabili obranu države na Istoku i Zapadu. Rat je uglavnom vodio Tiberije, Augustov posinak, iako je i sam car neko vrijeme boravio u Riminiju i Akvileji, kako bi iz veće blizine pratio tijek događaja.

Ako su poslije rata 35. – 33. godine pr. Kr. Rimljani počeli graditi svoju vlast na većini područja Dinarida, poslije pobune 6. – 9. godine svoju su vlast do kraja uspostavili. Više nikada na našem području nije izbio nikakav veći ustanak, a velika provincija Ilirik je poslije 9. godine podijeljena u dvije nove: Dalmaciju i Panoniju. Granica Panonije bila je u Posavini i na Dunavu. Cijelo je područje hrvatskih zemalja tako došlo pod rimsku vlast. Romanizacija je postupno jačala, osobito duž strateški važnih cesta koje su Salonu povezivale s Posavinom, ali i u Panoniji, gdje su duž cesta iz Akvileje prema granici na Dunavu nicali najprije vojni tabori, koji su se postupno, kako se težište obrane sve više selilo uz sam Dunav, pretvarali u civilna naselja.³

Starosjedioci nisu nasilno romanizirani, ali su došli pod sve jači utjecaj rimske civilizacije koju su prenosili novi doseljenici, ponajviše iz Italije i već romaniziranih susjednih provincija. Proces romanizacije tekao je prirodnim putem najmanje cijelo stoljeće. Važno sredstvo romanizacije bilo je osnivanje municipija i kolonija, gradskih naselja čiji su stanovnici imali građanska prava, te uvođenje latinskog jezika, latiničnog pisma i povezivanje stanovnika naših krajeva, gospodarski, politički i kulturno, s drugim dijelovima rimske države. Među važnim sredstvima romanizacije ubrajaju se civilna uprava i vojna nazočnost u provincijama Dalmaciji i Panoniji. Na čelu provincija bili su namjesnici, koji su istodobno bili civilni upravitelji i vojni zapovjednici. Sjedište namjesnika za Dalmaciju bilo je u Saloni, koja se tako razvila u glavni grad provincije. Novoizgrađenim cestama bila je povezana sa svim dijelovima područja, a zbog nadzora cijele provincije i s granicom u Posavini prema Panoniji. Osim preko Akvileje i Siscije (Sisak), Rim i Italija su s granicom Carstva na Dunavu bili

³ Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, str. 21.

povezani i preko Dinarida iz Salone. Najveće zasluge za ustroj rimske vlasti u Dalmaciji imao je namjesnik Publije Kornelije Dolabela, za Tiberijeve vladavine.⁴

Panonija je kao provincija ustrojena potkraj Augustove vladavine, s namjesnikom koji je pod svojom upravom imao vojne postrojbe. No, kako je važna zadaća provincije bila ustroj i održavanje obrane na dunavskoj granici, legije su tu tijekom cijele antičke povijesti imale presudnu ulogu jer su štatile vanjsku granicu Carstva. To je bio dio glavne europske granice na Rajni i Dunavu, strateške crte obrane Rimskog Carstva na europskome kontinentu. Legijski su tabori bili smješteni u Mađarskoj i u Austriji, a cijela je dubina prostora provincije bila prožeta cestama, postajama, municipijima i kolonijama, što također odaje stupanj romanizacije. U velikom panonsko – dalmatinskom ustanku (6. – 9. godine), glavna uporišta rimske vojske u južnoj Panoniji, dakle na hrvatskom prostoru, bili su *Siscia* (Sisak) i *Sirmium* (Srijemska Mitrovica), a nakon konsolidacije provincije i prenošenja težišta obrane na dunavsku granicu prerasli su u civilna naselja i postali kolonijama, kao i nešto kasnije *Mursa* (Osijek) i *Cibalae* (Vinkovci).

Prvo i drugo stoljeće razdoblje su najvećeg prosperiteta Dalmacije i Panonije. Razmjerno mirno doba, politički stabilno i vojnički sigurno, omogućilo je procvat gospodarstva i trgovine u cijeloj državi. Rimske kolonije na obali najviše su napredovale zahvaljujući plovidbi i trgovini uz našu obalu, dok se gospodarstvo u Panoniji razvijalo zahvaljujući blizini velikog broja vojnika duž dunavske granice. Blizina granice na Dunavu djelovala je dosta destabilizirajuće pa je i procvat u njoj kraće trajao. Naravno, plodno tlo panonske nizine omogućavalo je uzlet poljoprivrede, sada organizirane na suvremen rimski način, s ekstenzivnim iskorištavanjem oranica za uzgoj žitarica. Poljoprivredna imanja bila su ustrojena poput rimskih rustičnih vila (*villae rusticae*), kao samostalne gospodarske cjeline sa svim potrebnim prostorima, o čemu će nešto kasnije biti riječ. Njihovi vlasnici iz toga izvlačili su veliku dobit jer je vojska bila golem potrošač. Vino se u Panoniji proizvodilo u manjim količinama, a tek su u III. stoljeću zabilježeni pokušaji povećanja proizvodnje. Iz Sredozemlja uvozilo se maslinovo ulje, koje se nije koristilo samo za jelo, već i u kozmetici. Najvažniji uvozni put vodio je iz Akvileje preko Postojnskih vrata i *Emone* (Ljubljana) do Petovija i Celeje (Celja) te dalje duž Save i Drave.⁵

⁴ Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, str. 22.

⁵ Isto, str. 23.

Trajanovo osvajanje Dacije na neko je vrijeme iz jugoistočnog dijela provincije Panonije udaljilo neposrednu političku i vojnu opasnost od ratobornih susjeda, no to nije dugo trajalo. Nakon dačkih ratova 107. godine, Trajan je provinciju Panoniju podijelio u dvije nove – Gornja (*Pannonia Superius*) i Donja (*Pannonia Inferius*). Gornja Panonija je zapadni dio „velike“ Panonije, do Balatona, a Donja je istočni dio, od Balatona do ušća Save u Dunav. Južni dijelovi dviju novih provincija obuhvaćali su područje hrvatskih zemalja, a granica između njih išla je zapadno od Donjeg Miholjca, obroncima Krndije do Slavenskog Broda. Siscija je tako ostala najvažnijim gradom u južnom dijelu Gornje Panonije, a Mursa i Sirmium u Donjoj Panoniji.

Posebno je bila važna uloga vojnih utvrda koje su se nizale duž Dunava, od Batine do Zemuna. One su se u početku gradile od drveta, poslije su ojačane kamenim konstrukcijama, a naposljetku od kamena. Omogućavale su nadzor granice i prijenos informacija o mogućim problemima i potrebnim akcijama.

Kriza Rimskog Carstva u III. stoljeću uvelike je utjecala i na situaciju u Dalmaciji i Panoniji. Pritisak na dunavsku granicu postao je suviše jak i ona je više puta popustila, omogućavajući prekodunavskim narodima da prodru duboko u Panoniju, pa i u Dalmaciju i sjevernu Italiju. Pogраниčni krajevi Panonije, ali i središnji dijelovi Dalmacije, davali su velik dio vojnika za obranu granice. Zbog dinastičkih i političkih previranja poslije severske dinastije, kroz pola stoljeća, rimskom državom vladalo je gotovo pedesetak careva i pretendanata, a neki od najvažnijih među njima, zaslužni za pokušaj spašavanja države od propasti, bili su čak podrijetlom ili rođenjem iz Panonije i Dalmacije. Među njima su najvažniji Klaudije II., Aurelijan, i naravno – Dioklecijan. Dioklecijan je pokraj Salone dao sebi izgraditi palaču u koju se povukao poslije abdikacije 305. godine, a njegova vladavina označava početak završnog razdoblja antike, prijelaznog doba između antike i srednjega vijeka.⁶

U Panoniji su se, na dunavskoj granici, pojavili prvi znaci krize jer su susjedni „barbarski“ narodi stoljećima pokušavali prodrijeti na ovu stranu Dunava. Kada je obrana na Dunavu naposljetku popustila, mnoštvo „barbarskih“ naroda prodrlo je upravo kroz Panoniju, duž Save i Drave, do istočnih Alpa i dalje prema sjevernoj Italiji. Obalni su gradovi još neko vrijeme bili pošteđeni zbog dinaridskih brda i planina, ali su postali utočište brojnim izbjeglicama iz Panonije. Rimsko Carstvo nije nestalo odjednom, ono je dugo nestajalo i

⁶ Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, str. 24.

mnoge kulturne, političke i upravne tradicije pretočene su u nove tvorevine koje su nastale na njegovim ostacima. Tako su i Hrvati dio zatečene baštine iskoristili i na njoj utemeljili i nadogradili svoju.⁷

⁷ Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, str. 25.

1.1. RIMSKA GRADITELJSKA TEHNIKA U HRVATSKOJ

Rimljani su uglavnom primjenjivali grčke i etruščanske tehnike čiji je temelj bila pečena opeka. Ako je kamenje imalo nepravilan oblik, govorilo se o *opus siliceum*, a ako je bilo pravilno, *opus quadratum*. Kamenje se međusobno povezivalo klinovima i kukama ili ih je spajala sama težina. Taj se način gradnje počeo primjenjivati krajem Republike. Unatoč tome, ta je tehnika za sobom donijela dva nedostatka; Rimljani su se služili koloturom koji im je omogućavao da podignu kamene blokove teške nekoliko desetaka tona. Postupci podizanja i sastavljanja blokova ostavili su tragove, bilo je nemoguće položiti uže oko kamenog bloka i podići ga nekoliko metara u vis bez da se na nekom mjestu prethodno ne predvidi kakav urez ili izbočenje.

Što se tiče klinova i kuka, njihova posljedica nije bila samo udubljenje u kamenu već je nedostatak bio i taj što nisu mogli jamčiti stabilnost građevine ukoliko bi na različitim točkama došlo do potresanja.

Rimsko se graditeljstvo prije sredine II. stoljeća nije posebno razlikovalo od svog grčkog uzora. Za polet rimskog zidanja uzroke treba potražiti u tehničkom pronalasku koji se razvio i upotrebljavao od II. stoljeća, a zvao se *opus caementicium* ili lijevani zid. U tom postupku potrebna je daščana obloga u koju se stavlja žbuka. Na taj sloj žbuke slaže se naizmjenice sloj kamena i lomljenog kamena sve dok se ne postigne željena visina zida. Ta tehnika nije bila samo brza u izvedbi, već i nadasve ekonomična jer se moglo upotrebljavati otpadno kamenje. Zid se na kraju oblagao malim lomljenim kamenjem ili opekama. Spomenuta tehnika omogućavala je da se podignu lukovi i svodovi velike nosivosti. Ostale tehnike koje su korištene bile su: *opus incertum*- sastoji se od malenih lomljenih i nepravilnih komada kamena koji se slažu jedan pored drugoga; *opus reticulatum*: sastoji se od malenih kamenih romboidnih blokova koji tvore mrežu, a to je najčešće korišten način u doba cara Augusta. Njemu je prethodio *opus quasi reticulatum* (gotovo identičan oblik zida koji je bio manje izrađen). *Opus latericium*: riječ je o zidu od opeke koju treba lagano obraditi i na koju se lako mogu nanositi različiti slojevi žbuke i ukrasne plastike; *opus mixtum*: riječ je o mješavini obiju prethodnih obloga od kamena i opeke. Ta je metoda bila raširena u cijelom razdoblju Carstva.⁸

⁸ Catherine Chamontin, *Najveće kulture svijeta (Rim)*, Extrade, Rijeka 2005., str. 37. – 49.

Tehnike primjenjivane u Hrvatskoj su *opus isodomum* (hramovi u Poli, Saloni i kapitolij u Jaderu); *opus reticulatum* (vila u Lombardi na otoku Korčulu); *opus caementicium* (temelji zgrada uz forum u Zadru) i slično.⁹

Najviše cjelovito sačuvanih rimskih spomenika sačuvano je u Puli. Nema izravnih vijesti o osnivanju Pule kao kolonije rimskih građana (*colonia civium Romanorum*), pa je točna datacija još uvijek upitna. O vremenu osnutka grada možemo zaključivati samo na temelju neizravnih podataka. Najvažniji je onaj koji donosi Plinije Stariji (sredina I. st. poslije Krista), da se grad nazivao *Colonia Pietas Iulia Pola*. Iz toga je jasno da je nastala u vrijeme carske dinastije Julijevaca tj. od vremena Gaja Julija Cezara, do Tiberija ili Kaligule. No, to je preširoka datacija koja bi obuhvatila polovicu I. st. pr. Kr. i trećinu I. st. poslije Krista. Stoga je vrlo bitan čimbenik postala imenica *pietas* (milosrđe; „Julijevsko milosrđe“). Dugo se smatralo da to treba tumačiti na način da je osnutak grada bio čin odavanja počasti mrtvom Cezaru, a da je odavatelj te počasti Oktavijan, Cezarov posinak. To bi značilo da je kolonija mogla biti osnovana najranije 42. godine, poslije bitke kod Filipa. No, čin osnutka Pule mogao se odigrati i nešto kasnije, ali svakako ne poslije bitke kod Akcija 31. godine pr. Kr. Međutim, nedavno je predloženo nešto ranije datiranje osnutka Pule, jer je dokazano da je Cezar, za svog političkog života koristio propagandistički koncept milosrđa (*pietas*), koji se javlja u nazivu Pule. To je svojevrsna populistička dobrotvornost koju je Cezar kao pripadnik narodnjačke stranke njegovao. Zaključak koji se nameće je sasvim jasan, Pula je mogla biti osnovana za Cezarova života, dakle i prije 44. godine pr. Kr. kada je na martovske Ide (svetkovina u čast boga Marsa, tijekom koje se održavala vojna parada) ovaj političar koji je težio samovladi, tj. praktičnom ukidanju Republike kao vladavine naroda (*res publica*), bio ubijen na Forumu. Stoga sasvim uvjerljivo izgleda pretpostavka da je *Colonia Pietas Iulia Pola* osnovana odlukom Senata u počast Cezaru prije 44. godine pr. Kr. Ovo je relativno nova teza obznanjena 1983. godine.¹⁰

Pula je prepuna klasične rimske umjetnosti: gradske zidine, dvoja gradska vrata, slavoluk, dva hrama na Forumu, ostaci dvaju teataru. Najvažniji su: Slavoluk Sergijevaca, postavljen 30. godine u spomen trojici uglednika iz roda Sergijevaca; Augustov hram, podignut 2. – 14. godine tj. u klasičnom razdoblju, te Amfiteatar iz II. stoljeća – tzv. *Pulska arena*. U Dalmaciji je glavni grad bio Salona, od kojeg su ostale samo ruševine. Salona je imala oko 40 000 stanovnika. U blizini Salone u doba kasne antike nastaje i najveća rimska arhitektonska

⁹ Mate Suić, *Antički grad*, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 178.

¹⁰ Robert Matijašić, Klara Buršić – Matijašić, *Antička Pula s okolicom*, ZN „Žakan Juri“, Pula, 1996., str. 39. – 45.

struktura na tlu Hrvatske, Dioklecijanova palača (oko 300 godine), na čijim će se ostacima kasnije razviti grad Split. To je ujedno jedan od najznačajnijih spomenika kasnoantičke arhitekture uopće, u kojemu se sabiru najraznolikiji umjetnički utjecaji golemog Rimskog Carstva.

Arhitektura rimskih gradova u Hrvatskoj nosi standardna obilježja i forme kakve su poznate i drugdje u Sredozemlju. Unatoč tome, mnogi spomenici su vrlo značajna graditeljska dostignuća. Rimsku arhitekturu odlikuju raznovrsna javna izdanja bez kojih je nezamislivo funkcioniranje grada. Takvi objekti su religijskog, gospodarskog, kulturnog, zabavnog i drugog sadržaja. Postoje bolje ili lošije očuvana graditeljska dostignuća, ali i epigrafička svjedočanstva koja govore o gradnji. Naime, osim gradskih ili drugih vlasti, takve građevine često darivaju bogati i istaknuti pojedinci.¹¹

¹¹ Nenad Cambi, *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2002., str. 62.

2. POJAM I PODRIJETLO RIMSKE VILE

„Rimsku vilu možemo definirati kao raskošnu, ladanjsku kuću sagrađenu za više slojeve društva.“¹² Ona ujedinjuje graditeljsku tradiciju, razigran luksuz i eleganciju helenističke arhitekture te impozatni egipatski stil. Građene su redovito na izabranim lokacijama, potpuno prilagođene krajoliku u pogodnim dubokim uvalama ili na povišenim položajima na brežuljku. No, u samim počecima rimske države, vila nije imala tako veliko značenje.

Vila proizlazi iz italske stambene tradicije. Izvorno, to je tradicionalna mediteranska kuća s atrijem. Središnje dvorište često je koncipirano kao *atrium impluvium* i ima bazen za skupljanje vode kišnice, vrlo važno spremište pitke vode koja je bila osnovna životna potreba u mediteranskoj klimi, a i općenito. U jednostavnim tipovima vila oko središnjeg dvorišta redale su se stambene i gospodarske prostorije. Drugi izvor podrijetla vile je ratarska kuća srednje Italije, prostorije grupirane u nizu koje vuku svoje podrijetlo iz arhajskog razdoblja. U arhitektonskom smislu, vile kao tip građevine, nastaju krajem III. ili početkom II. stoljeća pr. Kr. Arhitektura vila najprije je bila inspirirana tradicijom etruščanskih i rimskih elitnih građevina. Helenistički utjecaj u I. stoljeću pr. Kr. donio je mnoge inovacije u osnovni tip, kao npr. dvorište s peristilom. Treći dominantni utjecaj na arhitekturu vila bio je egipatski.

Rim je u I. st. pr. Kr. bio fasciniran rafiniranom helenističkom kulturom, koju je nakon osvajanja Grčke i dopremanjem mnogobrojnih dijelova arhitekture i skulptura mogao izravno konzumirati, te veličanstvenom, raskošnom egipatskom arhitekturom koja nije poznavala granice u izražavanju veličine i moći. Ti utjecaji bitno su preobrazili italske stambene običaje, čiji je tradicijski ideal bila jednostavna kuća na selu. Svetonije objavljuje da su se u doba cara Augusta Rimljani čudili jednostavnom portiku od paperino kamena u Augustovoj vili, u vrijeme kada su mnogi njegovi bogati suvremenici već imali vrlo raskošna zdanja, ukrašena mramorom, što s jedne strane ukazuje na relativno sporo prihvaćanje utjecaja raskošnog stila stanovanja. S druge strane, najnovija arheološka istraživanja ostataka vila u okolini Rima – Auditorium i Grottarossa na Via Flaminia uz Tiber iz VI. i IV. stoljeća pr. Kr., govore u prilog tome da arhitektura tih građevina vuče svoje podrijetlo iz etruščanskih i rimskih elitnih središta koja su bila izdvojeni, relativno rijetki primjeri te da je graditeljski zamah izgradnje luksuznih tipova vila u I. stoljeću pr. Kr. samo ponavljao neke već prije usvojene oblike.

¹² Werner Muller, Gunther Vogel, *Atlas arhitekture I.*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 227.

Augustova jednostavnost bila je samo reakcija na ekscese njegovih prethodnika, npr. razdoblje vladavine diktatora Sule u kasnim 80-im godinama pr. Kr. bilo je vrijeme rasta bogatstva, posebno za njegove istomišljenike. Biograf Plutarh izvještava da je Lucius Lucullus (Sulina desna ruka) posjedovao luksuznu vilu na selu u području Tusculuma, gdje je imao otvorene dvorane za bankete i portike u kojima su zabave trajale cijelu noć.¹³

Mnogo istraženih rimskih vila na području Italije pokazuje nekoliko razvojnih faza, tj. prijelaza iz skromnijih u nešto složenije oblike, kao npr. vila Moltone di Tolue u Lucaniji. Dodavanjem peristila oblikuju se prostori prozračne arhitekture koja teži izražaju luksuza i monumentalnosti. Sadržaji koji su se s vremenom dodavali u vile su: hramovi, terme, dvorane za audijencije itd. Iznimno luksuzne vile imale su čak i odeon te kazalište. Izgradnjom vile graditelj nikada nije narušavao prirodni sklad, stoga se vodila briga o tome da vila kao građevina svojom arhitekturom odgovara zahtjevima okolnoga pejzaža.

Arhitektura vila u početku je bila nadahnuta tradicijom etruščanskih i rimskih elitnih građevina, prihvatila je razigranost helenističkih palača i monumentalnost egipatske arhitekture te se razvila u veće luksuzne rezidencije koje će se vojnim osvajanjima Europe, Afrike i Azije proširiti po cijelom Rimskom Carstvu.¹⁴

¹³ Vlasta Begović, Ivančica Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu, 2003., str. 95.

¹⁴ Isto, str. 96.

2.1. PODJELA VILA (VRSTE VILA)

Plinije Stariji podijelio je rimske vile na dva tipa. Prvi je tzv. *villa urbana*, provincijska rezidencija udaljena samo dan – dva od Rima, ili nekog drugog grada, a osim toga i mjesto u kojem je živio vlasnik sa svojom obitelji, nalikujući pri tom na bogati *domus* te osobe u gradu. Drugi je tip *villa rustica*, poljoprivredno gospodarstvo na kojem su trajno živjele sluge i koja je bila samo sezonski nastanjena, ali gdje su postojale i druge sobe koje su mogle poslužiti raznoraznim svrhama. Treći tip vile, koju Plinije ne spominje, a koju kasnije često srećemo u podjelama, su tzv. *latifundije*. One su predstavljale određeni kompleks zgrada u kojima su se proizvodili poljoprivredni proizvodi, stoga su najvažniji dio kompleksa takvih vila bila skladišta u kojima su se spremali proizvodi s farme spremni za transport do kupaca, kao što su ulje, žito, vino, grožđe i dr. Ostale prostorije u vili mogle su sadržavati ured, hram blagovaonicu, kuhinju i hram za štovanje bogova.

Još detaljnija podjela vila bila bi prema tipu:

1.) Vlasništva:

a) tip vlasnika vojnici ili mali zemljoposjednik (rimski ratni veterani; uključuje gradnju jednostavnih vila kao npr. *villa rustica*).

Njima su dodijeljena zemljišta u novoosvojenim područjima nakon prestanka vojne službe. Također su se vile tipa *ville rustice* gradile na velikim posjedima za preradu i pohranu pojedinih vrsta stočarskih i poljoprivrednih proizvoda.

b) lokalni visoko socijalno i administrativno pozicionirani pojedinci

Vile je obično gradila rimska elita, a vrlo rijetko lokalna nerimska aristokracija. Na istočnojadranskoj obali u I. stoljeću intenzivno su se počele graditi vile u trenutku kada su politička ekspanzija i profitabilna ekonomija dosegle svoj vrhunac. Bogatstvo se najviše temeljilo na vojnoj pobjedi, zaradi dobivenoj od ubiranja poreza, posuđivanju novca, trgovini vinom ili uljem te različitim javnim ugovorima. Gospodarski razvoj pružio je mogućnost kreiranja nove elite koja se većinom oslanjala na novčanu aktivnost, a ne na tradiciju. Vlasnici su svoju kontrolu i bogatstvo isticali gradnjom vila složenog sadržaja.¹⁵

c) vile rimske aristokracije i senatorskih obitelji

Prvi vlasnici zemljišta i graditelji velikih vila bili su iz rimskih aristokratskih obitelji kasne Republike. Drugi vlasnici bili su novi ljudi koji su s Augustom i Tiberijem ušli u rimski

¹⁵ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 99.

Senat, vrlo poduzetni i uspješni, obogatili su se uzgojem vinove loze, maslina te trgovinom. To bogatstvo bila je osnova za izgradnju velikih vila na njihovim posjedima kao izraz moći i bogastva.

d) carske vile

Poznate carske posjede najviše nalazimo na području Istre i Dalmacije kao iznimno luksuzne vile. Njihova arhitektura bila je arhitektonski uzor drugim gradnjama na tom području, a po kvaliteti nije zaostajala za gradnjama na području Italije.

Razvijene i jednostavne vile ne možemo razlikovati samo po tipu vlasništva jer je postojalo pravilo da se na velikim zemljišnim posjedima gradi jedna glavna vila kao rezidencija vlasnika i niz manjih vila, tipa *villa rustica* koje su specijalizirane za pohranu pojedinih poljoprivrednih proizvoda poput ulja, vina i žitarica. Vile su vrlo često grupirane na određenom prostoru i posjedu. Postoje manje vile koje su dio cjeline i zavisne od jedne glavne vile, u kojoj je povremeno boravio gospodar imanja; bila je to međusobna zavisnost, a također i specijalizacija u proizvodnji. Istraženi primjeri takve podjele funkcija na nekoliko vila nalazimo na Brijunskom otočju. U uvali Caska na otoku Pagu, gdje se nalazila stara Cissa, pronađeni su ostaci najmanje triju većih rustičkih kompleksa.¹⁶

2.) Prema tipu tlocrta:

a) s unutarnjim dvorištem

Primjer takve istražene vile su Labinci pored Poreča, Šijana kod Pule i vila u Mulinama na otoku Ugljanu.

b) sa središnjim hodnikom

Istraženi su primjeri kod Pule, vila u Barbarigi (sjeverno od Pule).

c) peristilne vile

Karakteristične po tome što ih označuje redanje oko jednog ili više peristila. Primjere peristilnih vila imamo u uvali Madona na Brijunima, na poluotoku Sorana kod Poreča, u Danilu kod Šibenika i u Val Bandonu, sjeverno od Pule.¹⁷

¹⁶ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 100.

¹⁷ Isto, str.100.

d) portikatne vile

Karakterizira ih redanje prostorija uz liniju portika. Primjere takvih vila imamo na Murteru, na poluotoku Vižula kod Medulina i na poluotoku Sustjepan kod Cavtata.

e) vrlo luksuzne vile često su kombinacija tipova c) i d); često se to posebno odnosi na maritimne vile.

Primjeri: uvala Verige na Brijunima koja ima prostorije na rezidencijalnom dijelu, grupirane oko dvaju peristila i druge arhitektonske cjeline grupirane oko nekoliko portika.

3.) Položaja:

a) *villa urbana*, vile u urbanim središtima; „Palača namjesnika provincije“ na području antičke Salone. Još jedan primjera *ville urbane* nalazimo u Starom Gradu na otoku Hvaru.

b) *villa suburbana*, tzv. vile koje su građene u blizini gradova. Primjer istoimene vile imamo u Puli između amfiteatra i Herkulovih vrata te vila na položaju Erešove bare kod Narone.

c) *ville rustice*, jednostavni tipovi vila namijenjeni proizvodnji. One su najbrojnije, a primjeri rustičnih vila s definiranim tlocrtima su: Lovrečina na Braču, Orebić na Pelješcu, Šijani kod Pule itd.

d) priobalne vile, vile uz obalu mora ili u neposrednoj blizini (uzmorske vile). Imaju izgrađene luke i molove za ukrcaj ljudi ili robe. Mogu biti različitih dimenzija: od skromnih i jednostavnih do razvijenih tipova. Istraženi primjeri priobalnih vila su: vila Červar Porat kod Poreča, vila u Banjolama u Istri, u Njivicama i Puntu na otoku Krku, Soline kod Biograda na moru, luka Ubli na otoku Lastovu, u Orebiću na poluotoku Pelješcu te mnoge druge rasprostranjene po čitavoj obali.¹⁸

e) maritimne vile, posebna su vrsta uzmorskih vila i spadaju u najrazvijenije i najluksuznije tipove rimskih vila. Na području Italije razvile su se iz priobalnih vila neposredno prije Augustove vladavine krajem razdoblja Republike. Često ih definiraju kao vile u čijim sobama se čuje šum valova ili kao velike prostrane komplekse i posjede koji koriste sve prednosti pejzaža i obale. Često se navodi kao idealni primjer vila Laurentinum, Plinija Mlađeg, na

¹⁸ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 100.

obali Tirenskog mora južno od Ostije. Građene su redovito na vrlo atraktivnim lokacijama (na istaknutim položajima poluotoka ili u pogodnim uvalama), zauzimaju cijelu obalu čak i more ispred posjeda. Maritimnu vilu označuje izravni kontakt s morem (vizualni) i reprezentativna pročelja posebno orijentirana prema moru. Vrlo često ispred obale u moru je *piscine vivaria* znatnih dimenzija (bazen za živu ribu s pregrađenim komorama za različite vrste ribe). Na istočnoj obali Jadrana počinju se graditi sredinom I. stoljeća. Najreprezentativniji istraženi primjer maritimne vile je vila u uvali Verige na Brijunima (portik uz obalu mora dužine 150 m, polukružni portik s jonskim kapitelima uz more ispred terma, terasa i portik s lođama duž 100 m ispred rezidencijalnog dijela vile - vežu se u jedan niz koji zaokružuje čitavu unutrašnjost zaljeva).

Druge istražene maritimne vile su: vila na poluotoku Katoro (Ca d'oro - *Domus Aurea*) kod Umaga, Barbariga, Val Bandon, Vižula kod Medulina, vila na Murteru, vila u uvali Stari Trogir, Lumbarda na Korčuli, prema nekim indikacijama Polače na Mljetu, vila na poluotoku Sustjepan kod Cavtata.

Postoje naznake da je gradnja Dioklecijanove palače prebrisala jednu maritimnu vilu iz ranocarskoga razdoblja. Najnoviji nalazi ispod građevina Basilicae Pictae (odeon) i pojedinačni nalazi u podrumima Dioklecijanove palače (građevine koja je prethodila palači) pokazuju situaciju koja podsjeća na vilu Publija VEDIJA Poliona u Pausilyponu kod Napulja, sa sadržajima kao što su teatar i odeon. ¹⁹

4.) Prema kronologiji: (u razdoblju od I. stoljeća pr. Kr. do VI. stoljeća):

- a) vile kasne Republike
- b) ranocarske vile, građene osobito u razdoblju „Pax Romana“, od 27. godine pr. Kr do 167. godine poslije Krista
- c) kasnoantičke vile

Podjeli prema kronologiji odgovara i podjela na:

- a) ekstrovertirane vile - vile s razvedenim nesimetričnim tlocrtom, primjer: vila u uvali Verige na Brijunima
- b) introvertirane vile

¹⁹ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 100. – 104.

Osim te podjele, možemo ih podijeliti i na tipove vila s:

- a) kompaktnim tlocrtom koji teži simetriji – karakterističan je za vrlo rane vile i vile tipa *villa rustice*
- b) razvedenim nesimetričnim tlocrtom ²⁰

2.2. POJAM MARITIMNE VILE

Pojam maritimna vila uveli su A. Boethius i J.B. Ward Perkins te A. MC Kay, upotrijebivši taj izraz za najluksuznije rimske vile ranog Carstva. Studija Xaviera Lafona definirala je povijesni fenomen maritimne vile na teritoriju odakle je potekla, obali Tirenskog mora. On smatra maritimnim samo one vile koje imaju dominantu arhitekturu na obali mora, kao i vile građene visoko na stijeni iznad mora, npr. Tiberijeva vila Jovis na Capriju. Sve ostale vile okarakterizirao je kao priobalne vile ili „*villas littorals*“. Takve priobalne vile rimske aristokracije na posjedima uz more, poslužile su kao temelj i uzor u stvaranju kasnijih monumentalnih vila, koje navedeni autor smatra pravim maritimnim vilama, dakle onima čija je arhitektura najvećim dijelom vezana za obalu mora, odakle i sam naziv "maritimne" vile. ²¹

Maritimne su vile prestižni projekti bogate elite koji su se odijelili od proizvodnih područja. Arhitektura je otvorena prema krajoliku i koristi sve prednosti pejzaža. Istočnojadranska obala ima mnogo sličnosti s tirenskom obalom i bila je pogodna za slične projekte. Političke promjene koje je donijela rimska kolonizacija u posljednim godinama Cezarova života uzrokovale su demografske i krajobrazne promjene te izgradnju novih naselja. Budući da je to bio prostor uz prve borbene linije za daljnja osvajanja Ilirika, ekonomske i političke promjene oštro su se izražavale. U skladu s novonastalom situacijom, intenziviranju poljoprivrede i proizvodnji žita, vina i maslinova ulja te eksploataciji kamena i soli, uzrokovale su brzu preobrazbu krajolika u urbanom i ruralnom području.

Tip arhitekture koji se pojavio u Augustovu razdoblju iznimnog ekonomskog i političkog razvoja, bila je maritimna vila. Isto kao u Italiji, iskazivala je socijalno – politički status

²⁰ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 100.

²¹ Vlasta Begović, Ivančica Schrunck, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu, 2004., str. 86.

rimске elite. Rimske vile na istočnojadranskoj obali pokazuju gusto naseljeno područje i potpuno eksploatiran krajolik.²²

Na području Istre arheološki je istraženo devet maritimnih vila, od toga pet u ageru kolonije Pola, dvije u ageru Parentia i dvije dosta sjevernije u ageru Tergeste. Na području Dalmacije ustanovljeno je pet maritimnih vila. U Istri i Dalmaciji također nalazimo tip diskontinuiranog vlasništva sa subordinacijom izgrađenih vila na posjedu jednog vlasnika. Jedna vila, uglavnom ona koja je smještena na najpovoljnijem položaju, u zaštićenoj uvali ili na poluotoku sa širokim vizurama prema moru, postala je sjedište vlasnika i prerasla u pravu maritimu vilu, npr. vile na Brijunskom otočju, vile na otoku Ugljanu te u Lumbardi na otoku Korčuli. Razvoj pravih maritimnih vila nije se dogodio sve dok razvoj ekonomije nije zahvatio Istru. Ekonomija i imena senatorskih staleža dokumentirani su žigovima na amforama i natpisima.

Poznate maritimne vile grupirane su tako da su bile međusobno udaljene jedan dan laganog puta. Na području oko 4-5 nautičkih milja sjeverno od Pule, nalaze se dvije velike maritimne vile, jedna na otočju Brijuni, u uvali Verige, a druga odmah preko puta na obali Val Bandon.

Vila na Brijunima je najviše elaborirana maritima vila na istočnojadranskoj obali, koje su najvjerojatnije posjedovali Laecanii zajedno s pripadajućim otočjem, a kasnije prelazi u carsko vlasništvo. Ujedno, to je i vila u kojoj su najjasnije razjašnjene kasnorepublikanske i ranocarske faze. U uvali Verige nalazimo „Katanovu“ vilu sa *pars rustica* i *pars urbana*, kasnije pretvorenu u terasastu maritimu vilu s monumentalnim portikom duž cijelog pročelja koji gotovo dodiruje more. Tijekom I. stoljeća cijela je uvala bila izgrađena monumentalnim sadržajima koji su se protezali na gotovo 6 ha. Velika *cella vinaria* (postrojenja za proizvodnju vina) i *piscina vivaria* ostale su integralni dio vrlo luksuznih dodatnih sadržaja.

Na sjeveru, na obali kod Barbarige sjeverno od Fažane, bila je smještena maritima vila s pogonima za preradu maslina, izdvojenim od luksuznih dijelova vile. Vila se nalazi na blagom poluotoku i bila je očito luksuzna rezidencija tog posjeda. Tlocrt je podijeljen u dvije građevinske cjeline. Prva cjelina prostorija orjentiranih oko središnjeg dvorišta, bila je prema moru okrenuta portikom po cijeloj dužini pročelja, koje je završavalo velikim stepeništem.

²² Vlasta Begović, Ivančica Schrunck, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, str. 86.

Druga cjelina nadovezuje se na prvu te je vrlo luksuzno opremljena s nalazima mozaika i zidnih slika. Imala je prostorije na tri strane izgrađene oko prostranog peristila, okrenutog prema moru. Peristil je koncipiran s panoramskim pogledom prema moru. Vila je bila arheološki istraživana i iskopavana početkom 20. stoljeća. Sjeverno od vile nađeni su veliki proizvodni pogoni za tiještenje maslina, ali spoj vile s tim dijelom nije utvrđen.²³

Područje južno od antičke Pule odlikuje se velikim poluotocima i dubokim uvalama. Prirodne pogodnosti su nalazišta kvalitetnog kamena, vrlo plodna polja i zaklonjene uvale. Tragovi proizvodnje maslinova ulja registrirani su na pet nalazišta, uključujući i djelomično istraženu maritimnu vilu u dubokom zaljevu Banjole. Na toj vili u Banjolama nisu definirane faze izgradnje.²⁴

Istočno od Banjola, u dubokom Medulinskom zaljevu, nalazi se druga maritimna vila, na polutoku Vižula. Poluotok se nalazi ispod Medulinske gradine u dubokoj zaklonjenoj i zaštićenoj uvali. Brodovi koji su plovili Jadranom prema jugu često su morali čekati u takvim zaštićenim uvalama povoljne uvjete za plovidbu. Vila na polutoku Vižula imala je izvanredan položaj za nadzor ulaza u zaštićeni akvatorij, a građena je s panoramskim pogledom prema moru. Ovu vilu prvi je istražio 1908. godine A. Gnirs, a istraživanja su nastavljena 1995. godine pod vodstvom V. Jurkić Girardi i K. Džin. Iste godine izvršeno je geodetsko snimanje koje je pokazalo protezanje arhitektonskih cjelina u dužini od oko 1 km uz obalu poluotoka. Pojedine cjeline protežu se u različitim smjerovima, tlocrta zaokrenutog u odnosu na druge cjeline i prilagođavaju se konfiguraciji terena, a arhitektura je vidljiva i ispod površine mora. Portik je bio pokriven crno-bijelim mozaikom. Veliko stepenište vodilo je od obale mora prema vrhu poluotoka i povezivalo prostorije na nekoliko terasa s panoramskim pogledom prema moru. Po veličini i položaju, vila se može usporediti s carskom vilom Pausilypon kod Napulja koje je pokrivala oko 9 ha. Prema istraživanjima, vila može datirati od 1. do 6. stoljeća, te je mogla služiti za smještaj znatnog broja stanovnika.

Na teritoriju antičkog Poreča (Parenitum) nalaze se dvije maritimne vile. Prva je na polutoku Sorna. Vila je veličine 150 x 130 metara, a arheološki je iskopavana i istraživana 1960. godine. Nalazi se na polutoku s panoramskim pogledom na tri strane prema moru.

²³ V. Begović, I. Schrunk, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, str. 87.

²⁴ Isto, str. 87.

Nisu pronađene naznake poljoprivrednih djelatnosti. Na obroncima poluotoka i prema moru redaju se prostorije različitih namjena.

Druga vila nađena je u nedalekoj uvali Červar Porat, a bila je aktivna od I. do IV. stoljeća. Proizvodila je amfore, keramiku i crijep. Vila prelazi u carsko vlasništvo za vrijeme Domicijana.²⁵

Dvije posljednje istražene maritimne vile nalaze se na teritoriju kolonije Tergeste na sjevernom dijelu Istre. Prva je na poluotoku Katoro u blizini Umaga i nalazi se u Republici Hrvatskoj, a druga je u blizini Pirana u Republici Sloveniji. Vila na niskom području Katoro zauzima područje poluotoka i dviju uvala s panoramskim pogledima na tri strane prema moru. Područje je djelomično istraženo i pokazuje vrlo luksuzne nalaze. Najvažniji rezultat istraživanja 2003. godine pod vodstvom N. Bolšec Ferri bilo je otkriće kasnoantičkog groba u okviru kompleksa vile. Grob s dva pokojnika bio je izveden u monumentalnoj arhitekturi i sadržavao je predmete od keramike i stakla, srebrnu narukvicu i brončani novac cara Dioklecijana.

Istraživanja na području istočnojadranske obale južno od Istre pokazuju sasvim drugačiju situaciju. To područje imalo je različit politički i ekonomski položaj u Rimskom Carstvu, u usporedbi s Istrom. Dalmacija je ostala dio teritorija Ilirika, koju je August od senatorske provincije unaprijedio u carsku provinciju s legatom na čelu. Primarna uloga gradova na obali rimske *Dalmatiae* bilo je formiranje vojnih i civilnih luka. Otoci su zbog položaja i zaštićenih plovnih kanala između njih imali važnost kontrolnih točaka na plovnom putu Jadranom. Vlasnici vila najvjerojatnije su bili angažirani u pomorskoj trgovini i u vojnim službama. Djelomično je istraženo pet maritimnih vila na području Dalmacije.²⁶

Maritimna vila u uvali Stari Trogir smještena je u blizini Trogira. Na morskoj obali vidljiva je cisterna pregrađena stupovima po sredini, bazeni terma u obliku segmenta kruga i *piscina vivaria* kružne forme s radijalnim komorama. Na nekoliko terasa iznad mora vidljivo je u razini terena mnoštvo zidova, a rasprostiranje arhitekture može se pratiti u cijeloj uvali.

²⁵ V. Begović, I. Schrank, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, str. 88

²⁶ Isto, str. 88.

U okolici antičkog Epidaura (pokraj današnjeg Cavtata), nalaze se dvije maritimne vile. Sjeverno od Epidaura u uvali Tiha, čije ime ukazuje na zaštićenost od vjetrova, izgrađen je turistički kompleks na lokalitetu rimske vile. Danas su ostali vidljivi samo masivni zidovi cisterne.

Na lokalitetu Donji Obod položaj Sutivan, nađeni su ostaci antičke cisterne dimenzija 7,5 x 7,5 m (25 x 25 rimskih stopa) debljine zida oko 1 m, sačuvane do 2,5 m visine. U ruševinama je, prema Evansu, britanskom arheologu koji je provodio arheološka istraživanja na Balkanskom poluotoku, nađen poznati natpis Kornelija Dolabele zajedno s fragmentima statue.²⁷ Prema tim nalazima pretpostavljeni vlasnik vile je P. Cornelius Dolabella, prvi namjesnik carske provincije Dalmacije (14. – 20. godine) U okolici naselja Donji Obod izvori su pitke vode. U moru ispred uvale Tiha ima tragova zidova, vjerovatno ostataka nekog pristanišnog objekta i lukobrana, a jedan plato, izgledom nalik građenoj obali, proteže se ispod morske površine. Vila je mogla imati prije strateški nego li ekonomski značaj.

Druga vila nalazi se na poluotoku Sustjepan i prostire se na tri terase. Portici su nađeni na prvoj i drugoj terasi i s njih se pružaju panoramski pogledi na more. Na obali se nalaze ostaci cisterne, skladišta i mola. Izvan zidova portika na prvoj terasi nađeno je 13 kosturnih grobova s priložima, koji se datiraju u sredinu VI. stoljeća. Značajni nalazi novca Justinijana I. u grobovima upućuju na vojnu funkciju vile u kasnoj antici.

Maritimna vila u Lumbardi, oko 6 km istočno od grada Korčule, smještena je na poluotoku između uvala Bili žal i Pržina. Dva velika četverokutna prostora povezuje dugački trijem građen u tehnici *opus reticulatum*. Ta tehnika indikacija je za vlasnika visokopozicioniranog u odnosu na Rim, i vilu koju su gradili rimski arhitekti, ali i izvođači.

Osim navedenih dijelova ova monumentalna vila nije istražena. Zauzimala je područje poluotoka koji je mogao biti pretvoren u izdvojenu cjelinu s panoramskim pogledima na Pelješki kanal, prema otoku Mljetu i morski prolaz između Korčule i Mljeta. Vila se nalazi na važnom strateškom položaju za nadzor plovnih putova Jadranom.

Maritimna vila u Polačama na otoku Mljetu građena je u dubokom zaljevu, zaklonjenom

²⁷ V. Begović, I. Schrunck, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, str. 89.

otocima i zaštićenim od svih vjetrova. U uvali su ostaci dviju vila, jedne ranocarske i druge kasnoantičke. Ostaci ranocarske arhitekture vidljivo su smješteni u slobodnom rasporedu uz morsku obalu, a nađeni su ostaci terma, zidovi vile i natpis o proširenju hrama posvećenoga staroitalskom božanstvu Liberu. Gradnja kasnoantičke vile veže se uz dokument prema kojem istočnogotski vladar Odoakar 489. godine daruje otok Mljet *comes Pieriusu*. Monumentalna palača s velikom dvoranom i poligonalnom apsidom na prvom katu, pročelja flankiranog dvjema osmerokutnim kulama, izgrađena je u sredini uvale i vjerojatno je preslojila ostatke vile iz ranocarskog razdoblja. Zidovi su očuvani do visine 20 m.²⁸

Maritimna vila je po svemu sudeći bila i vila na otoku Murteru. Murter je uskim kanalom odijeljen od kopna i nalazi se blizu utoka rijeke Krke (*Titus*) u more. Plinije ga spominje kao *Colentum*. Na poluotoku (u blizini današnjeg naselja Murter), uz njegovu zapadnu stranu, nalaze se ostaci velike rimske vile iz I. stoljeća. Istraženi dio vile prostire se uz more u dužini od 50 m. Istražen je veliki portik uz more, niz od desetak prostorija (od kojih jedna s apsidom) i terme te *piscina*. Vila nije nikad potpuno istražena i poznati su samo opisani dijelovi. Srednjovjekovni spisi spominju ime *Villa magna* za Murter.²⁹

U ovom pregledu maritimnih vila puno je sličnosti s maritimnim vilama u Italiji, osobito na Tirenskom moru (Sorentum, Capri) i na području Napuljskog zaljeva (antičke *Stabiae*).

U 1. stoljeću Istra je bila područje intenzivne poljoprivredne proizvodnje (vino i maslinovo ulje). Do bogatstva pojedinih obitelji dolazi zbog aktivne proizvodnje poduprte carskom politikom, opskrbe vojske te pomorske trgovine. Razvoj poljoprivrede prati i razvoj proizvodnje keramike i amfora, za čiju sirovinu su lokalno postojali povoljni uvjeti, te brodogradnja i brodarstvo. Evidentirana je značajna gospodarska djelatnost te rad kamenoloma. Sve to dovodi do gospodarstva velikih razmjera i predispozicije za gradnju takvih luksuznih objekata kao što su maritimne vile. Njima je iskazana moć i bogatstvo pojedinih obitelji, one predstavljaju veliku vrijednost kojom se iskazuje socijalni status rimske elite. Građene su tako da zadive posjetitelja, osobito onog koji dolazi s mora, i da pruže maksimum udobnosti vlasniku, njegovoj obitelji i gostima. Maritimne vile zauzimaju velike površine uz more (područja poluotoka i zaštićenih uvala) i središte su velikih zemljišnih posjeda na kojima se obično nalazi još niz manjih vila. Na istočnojadranskoj obali

²⁸ V. Begović, I. Schrank, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, str. 89. – 90.

²⁹ Isto, str. 90.

evidentirani su tragovi boravka rimske aristokracije i pripadnika senatorskog staleža, te članova carskih obitelji, a prvi pokazatelj boravka visokopozicioniranih pojedinaca su upravo maritimne vile.³⁰

2.3. VILLA RUSTICA

S pojavom razvijenih imanja na državnom zemljištu, afirmirao se tip ruralnog naselja - ladanjska vila (*villa rustica*). Krajem Republike postoje u Rimu kompleksi sa nazivom villa, a postoji i termin *villa urbana* za građevinu rezidencijalne i poslovne namjene, a sada nastaje i njezina suprotnost ne samo u terminološkom već i u sadržajnom smislu - *villa rustica*. S njom se na hrvatskoj obali pojavljuje novi tip naselja koji će postati pojmom seoskog naseljenja na poljoprivrednim dobrima. U okviru *ville rustice* formira se odgovarajuća *familia rustica* u kojoj radna snaga, robovska ili najamna trajno živi i radi za svoga gospodara. Na njezinu je čelu iskusni upravitelj, tzv. *villicus*, koji se u ime vlasnika brine za čitavo gospodarstvo. To su bile poprilično kompleksne proizvodne jedinice koje su, osim naprava za proizvodnju ulja i vina, imale i sve ostalo što je potrebno za funkcioniranje imanja, kao što su skladišta za alat i pribor, staje za zaprežnu stoku, radionice za kovanje željeza, izradu alata i sl.

Ville rustice uz gospodarsku ulogu imaju i veoma istaknuto ladanjsko značenje jer vlasnik u njoj ne boravi samo kad se skuplja urod, nego i tijekom godine. Zahvaljujući takvoj namjeni, ona ima sve elemente urbane nastambe koja pruža jedan viši standard stanovanja, i to ne samo u odnosu prema gradskoj kući (*insula*) nego i prema kući tipa *domus*, kakvu su ponekad, osobito oni malo imućniji, imali u gradu. No koliko god bili imućni, na urbanom prostoru nisu mogli u širinu razviti sve komponente komfornog standarda kakve je mogla imati ladanjska vila: više odaja, višestruke reprezentativne prostorije, više prostranih termalnih sklopova, trijemove i natkrivene šetnice, veće otvorene prostore i sl. U gradu se kuća morala uklapati u oblikovane gradske regije te se morala adaptirati postojećoj izgradnji. Na selu je graditelj imao potpunu slobodu izabrati lokaciju, mogao je razvijati svoje zdanje u širinu i iskoristiti sve prednosti što ih je teren pružao za prostranu i visinsku artikulaciju.³¹

³⁰ V. Begović, I. Schrunk, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, str. 90.

³¹ M. Suić, *Antički grad*, Zagreb, 2003., str. 325. – 327.

Možemo reći da su „ville rustice klasičan fenomen rimske antike na cjelokupnom potezu današnje hrvatske obale, koja je bila dio antičke provincije Dalmacije. *Pax Romana* je omogućio izgradnju i razvitak ovih objekata na obali i neposrednom zaleđu s prostiranjem do najudaljenijih točaka isturenih otoka. „³²

Mnogi antički pisci su isticali svoju ljubav za ladanjskim, ali i za imanjem kao temeljnim načinom življenja od zemlje i od posjeda, toliko svojstven Rimljanima kojima je seosko življenje *rusticatio* - ideal. Stoga ne čudi što je najstarije, u cjelini sačuvano prozno djelo rimske književnosti, Katonov spis *De agri cultura*, dragocjeno ne samo po svom jezgrovitom starinskom jeziku i svjetonazoru već i po obavijestima koje nam je sačuvalo. Katon je istaknuo bit poljoprivredne djelatnosti te potvrdio poznatu činjenicu kako je rimsko društvo izvorno bilo zemljoradničko, a vezanost i privrženost zemlji bila je trajna karakteristika Rimljana. Poljoprivredno vlasništvo bilo je ne samo sredstvo za materijalno uzdržavanje sebe i obitelji već je isticalo i osobnost pojedinca. Ako tome dodamo i prirodni tradicionalizam zemljoradničkog društva, onda postaje mnogo jasnije i povijesno objašnjenje shvaćanja što su ga Rimljani imali o vlasništvu i posjedovanju.

Sve ove postavke nam pomažu u boljem objašnjavanju i razumijevanju podrijetla rimskog zanosa za vile kao središta njihovih imanja. „Ove su građevine povijesni izraz rimske uljudbe i društva kao ni jedno drugo građevinsko i arhitektonsko ostvarenje, što su ga u svome povijesnom razvitku učinili. Vile predstavljaju živo i temeljito svjedočanstvo rimskog društva u njegovim raznolikim vidovima“³³

Već početkom II. stoljeća pr. Kr. obrazovni sloj rimskih posjednika, nastao iz plodnih utjecaja helenizma, u vili na imanju nalazi okoliš najpogodniji za odmor, šutnju, koncentraciju misli i stvaralačku izolaciju. Na taj način, vile su često postale mjesta nadahnuća i inspiracije.

Vila je u pravilu građena na rubu plodnih površina; time je očuvala svoje plodno zemljište, a postojali su i drugi praktični razlozi poput dostupnosti vile, prometnice itd., što je poboljšavalo funkcionalnost gospodarskog objekta.

³² Marin Zaninović, *Villae Rusticae u pejzažu otoka i obale antičke Dalmacije*, Odsjek za arheologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 87.

³³ Isto, str. 88.

Ville rustice na našoj obali nalazimo duž čitavog dubrovačkog primorja i u Konavlima, zatim u okolini Cavtata, u uvali Tiha, u Mlinima, u djelovima Konavoskog polja i sl. Antika je u svome ladanjskom i poljoprivrednom području bila višestruko prisutna.

Osim dubrovačkog područja, takve vile nalazimo na čitavom poluotoku Pelješcu - u lijepim uvalama Žuljani, Sreseru do Trpnja i Lovišta, tako i po sredini poluotoka u Janjini te u Stonu, gdje je i bila izvršena podjela zemljišta do danas sačuvana.

Zapadni dio otoka Korčule u predjelima mjesta Blata, područje Vele Luke kao i manja polja u središnjem dijelu otoka, također čuvaju ostatke ladanjskih vila. Većinom su to građevine u lijepim uvalama ili na samoj morskoj obali.³⁴

³⁴ Marin Zaninović, *Villae Rusticae u pejzažu otoka i obale antičke Dalmacije*, str. 88.

2.3. ŠIRENJE RIMSKE VILE

Kasno razdoblje Rimske Republike vrijeme je procvata izgradnje vila u Italiji. Blizu Napuljskog zaljeva postojale su brojne carske vile, posebice na otoku Capri, kod Monte Circea na obali i kod Antiuma. Bogati Rimljani bježali su od ljetnih vrućina na rimskim brežuljcima na područje oko Frascatija. Tako je Ciceron posjedovao najmanje sedam vila od kojih je najstarija blizu Arpinuma, a Plinije Mlađi imao je tri ili četiri vile, te je ona blizu Laurentiuma najpoznatija iz njegovih opisa.

Do prvog stoljeća prije Krista "klasična" je vila imala raširenu arhitektonsku formu s brojnim primjercima koji su koristili atrijsku/peristilnu arhitekturu. Ova eksplozija izgradnje odvijala se posebice u godinama nakon Suline diktature. U vrijeme cara Augusta (27. godine pr. Kr. – 14. godine poslije Kr.) možemo razlikovati dva tipa bogatih ladanjskih rezidencija. Jedan tip je relativno kompaktan oblik vile građene na platformi s dugačkim porticima. Taj je tip svojstven za rimsku Kampaniju i južni Lacij. Drugi tip je maritimna (priobalna) vila s „lebdećim“ porticima, poznata posebno u Napuljskom zaljevu (Stabiae, Baiae, Sorrentum i Capri). Ta se dva tipa javljaju između dviju tradicija - tradicije italske kuće s atrijem i poznatog tipa helenističke kuće, građene oko središnjeg dvorišta s porticima. Spoj tih dviju tradicija u gradu rezultira zatvorenom kućom s atrijem i peristilom dok izvan gradova imaju tendenciju otvaranja objekta prema krajobrazu.³⁵

Arhitektura klasične Grčke pretežno je utjecala na rimsku arhitekturu od Augusta do Kaligule (od 27. godine pr. Kr. do 41. godine poslije Kr.). U konstrukcijama prevladavaju stup i greda, te ravni stropovi, a upotrebu svoda nalazimo uglavnom u substrukcijama. U vrijeme Kaliguline vladavine jača utjecaj egipatske arhitekture, uključujući sve više teatralnost i scenografiju koja je bila tradicionalno aleksandrijska. Primjer je takve sofisticirane izvedbe Kaligulina ploveća palača na *Lago di Nemi*. Od toga razdoblja počinje razvoj rimskih ladanjskih vila, s naglašenom težnjom da se poveća reprezentativnost pročelja. Fasade dobivaju monumentalni karakter u odnosu prema krajoliku, čiji su još uvijek integralni dio. U unutrašnjosti vila, prpošna potreba za izabranim luksuzom, ocrtava epikurejski pogled na život i težnju za profinjenim prostornim sklopovima, često vrlo nekonvencionalnim.

Od razdoblja cara Nerona do Flavijevaca (54. – 96. godine) umjesto klasične konstrukcije stupa i grede, te ravnih stropova, raste upotreba lukova, svodova i kupola u rimskoj arhitekturi. Stropne konstrukcije su katkad tako raskošne i blještave, kao npr. strop u

³⁵ Vlasta Begović, Ivančica Schrunk, *Rimske vile Istre i Dalmacije I. dio: pregled lokaliteta*, Arheološki institut Zagreb, 2003., str. 114.

obliku piramide sa svođenim stranicama. Najzorniji primjeri su Neronova palača Domus Aurea i flavijejska palača Domus Augustana u Rimu. Rimske ranocarske luksuzne vile ujedinjaju italsku graditeljsku tradiciju, profinjeni luksuz helenističkih palača i egipatski velebni stil. Možemo ih označiti kao rezidencijalne komplekse koji se otvaraju prema krajoliku, koristeći sve njegove prednosti i suptilno se eksponiraju u njemu. Arhitektonski sklopovi su prozračni, tj. uključuju mnogo otvorenih prostora (hortikulturno uređenih vrtova) u svoje tkivo. Takve vile oblikuju ekstrovertiranu arhitekturu svojstvenu za razdoblje *pax Romana*. Klasični sadržaji takvih kompleksa su rezidencijalni prostori vrlo visokih standarda, s hortikulturno uređenim peristilima i unutarnjim vrtovima, uz koje se redaju parkovi s paviljonima namijenjenima rasonodi, nimfeji, te monumentalne zgrade kao gymnasium, palaestra, teatri, svetišta - jedan urbani helenistički opus prenesen u pejzaž.

Dublje u unutrašnjosti, vile su uvelike bile samoodržavajuće s pridruženim farmama, maslinicima i vinogradima. Velike vile dominirale su ruralnom ekonomijom doline rijeke Po, područjima Kampanije i Sicilije, a pronađene su i u Galiji. Vile specijalizirane u prekomorskom izvozu maslinova ulja rimskim legijama u Germaniji, bile su obilježje južne iberijske provincije *Hispania Baetica*. Neke luksuzne vile iskopane su u sjevernoj Africi u provincijama Africi i Numidiji, ili kod Fishbournea u Britaniji.³⁶

2.4. RAZVOJ VILA NA ISTOČNOM JADRANU

Izgradnja vila na istočnoj obali Jadrana započinje rimskim osvajanjima istočnojadranske obale i otoka u II. i I. stoljeću pr. Kr., ali kao raširena pojava tek nakon pacifikacije tih područja, točnije nakon sloma Batonova ustanka 9. godine. Razdoblje između Cezara i Flavijevaca karakterizirano je brzim ekonomskim usponom elitnih obitelji u rimskim kolonijama na istočnom Jadranu. Provincijalna elita sastojala se od republikanskih senatorskih obitelji s posjedima na istočnoj jadranskoj obali i veterana koji su došli s Cezarom i Augustom kao lojalna potpora i prijatelji ovim i kasnijim vladarima (julijejsko – klaudijejskoj dinastiji). Oni su razvili velika imanja i u okviru programa gradnje kuća u urbanim središtima i vila na posjedima preobražavaju gradove i krajolik obale i otoka Dalmacije i Istrije.

³⁶ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije I. dio: pregled lokaliteta*, str. 114. – 115.

U tom razdoblju tipološki su jednake gradnje vila u Italiji i na istočnoj obali Jadrana. Mnogobrojni su nalazi jednostavnijih tipova vila na istočnojadranskoj obali i otocima (ville rustice) o kojima je bilo riječi u prvom dijelu ovog rada, ali i gradnje iznimno luksuznih vila (Brijuni – uvala Verige, Katoro, Sorna, Barbariga, Val Bandon, uvala Stari Trogir, poluotok Sustjepan i uvala Tiha kod Cavtata). Na nekim vilama istražene su građevinske faze i utvrđeno je da su prošle isti razvojni put kao i italske vile, od skromnijih objekata do građevinskih kompleksa, dodavanjem sklopova kojima postupno raste razina luksuza (vila u uvali Verige na Brijunima).

Razvoj rimskih vila na istočnojadranskoj obali nije imao isti tijek kao u samoj Italiji. Kada započinje njihova gradnja u I. stoljeću pr. Kr., u Italiji već postoje vrlo razvijeni tipovi vila čija se tradicija samo prenosi na drugu obalu Jadrana. Iako je poznato da i u Italiji istodobno postoje vrlo jednostavni i visokorazvijeni tipovi vila, na istočnoj obali Jadrana nalazimo sve tipove vila kao i na području Italije, prilagođenih pejzažu, poljoprivrednoj proizvodnji i luksuznim potrebama i općenito posebnim situacijama pojedinih lokacija.

Razvoj rimskih vila u Istri i Dalmaciji pokušat ću objasniti s obzirom na:

1. ekonomske procese koji su pokrenuli njihovo širenje,
2. socijalno – političke prilike
3. arhitektonsku formu.³⁷

1. Ekonomski procesi – I. stoljeće pr. Kr.; organizacija prostora i korištenje zemljišta teži prema profitabilnoj poljoprivrednoj proizvodnji i korištenju prirodnih resursa. Augustova politika kolonizacije bila je intenzivna kulturna akcija u suradnji s italskim kolonistima, usmjerena na gradska središta i izgradnju vila na posjedima. Najluksuznije vile nalazimo oko većih urbanih središta (Parentium, Pola, Iader, Salona, Naron, Epidaur). Stvaranje lokalne elite vezano je uz kult carske ličnosti i upravljanje imanjima - gradska i ruralna elita (rimski veterani, grčki oslobođenici). Integracija uključuje carski kult, oslobađanje robova, ekonomsku upravu i integraciju u vojnu službu. Cilj rimske strategije kolonizacije novoosvojenih područja je politička, ekonomska i kulturna dominacija i eksploatacija.

³⁷ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 97.

Razlikujemo tri faze:

1. prije osnivanja kolonija – ager publicus, senatorska imanja (rimska eksploatacija novih teritorija);
2. osnivanje kolonija i centurijacija (veterani), adsignacija;
3. stvaranje lokalne elite – proširivanje vile i intenzivna gradnja novih vila (porast stanovništva, intenzivna poljoprivreda).

Posebno se intenzivira uzgoj maslina i vinove loze. Smanjuje se površina šuma i pašnjaka i intenzivira iskorištavanje kamena te proizvodnja soli. Grade se vile kao središta imanja u kojima je luksuzni život u prirodi kombiniran s poduzetnošću. Na vilama se grade izdvojeni rezidencijalni dijelovi, ali i gospodarski sa skladištima, lučkim uređajima. Proizvodnja se odvija za potrebe vila, ali i za tržište. U vilama se luksuz kombinira s profitabilnošću. Postoji veza između izgradnje luksuznih vila, te proizvodnje i trgovine vinom, maslinovim uljem i amforama, razvijenim kroz investicije senatorskih obitelji, potpomognute carskom politikom julijevsko-klaudijevske dinastije. Vile zapremaju velika područja sa svojim vrtovima, nasadima i terasastim vrtovima, a sve to bitno transformira izgled rimske *Histriae* i *Dalmatiae*. Vile su u prvom redu bile središta ekonomske moći Rimskog Carstva, jer su velika imanja bila izvan grada. Proizvodnja se odvijala u radionicama izvan urbanih središta. Ruralni moćnici bili su ujedno urbana elita i snabdjevali su grad potrebnim proizvodima.³⁸

2. Socijalno – političke prilike

Na razvoj rimskih vila u Istri i Dalmaciji utjecale su i socijalno – političke prilike. Nakon što su osvojili navedene teritorije, jedan od načina širenja rimske moći i utjecaja na osvojenim područjima bila je upravo izgradnja vila na osvojenim posjedima.

Rimske vile u provincijama bile su građene bez oslanjanja na lokalnu tradiciju. Vilu je gradila rimska elita, a vrlo rijetko lokalna nerimska aristokracija. Vila je predstavljala konvencionalnu investiciju i donosila u stvarnosti solidan prihod, ali je također imala lokalnopolitički i socijalni utjecaj, te unapređivala status i ugled svojih vlasnika. Prvi vlasnici poznati u Istri bili su iz aristokratskih obitelji kasne Republike kojima se pružila mogućnost bogaćenja zauzimanjem novih teritorija rimskom ekspanzijom i intenziviranjem trgovine. Drugi vlasnici bili su novi ljudi (*homo novus*) koji su pametnim reinvesticijama profita u rastućoj trgovini povećali svoje bogatstvo. Ti novi ljudi bili su ratni veterani (vojni zapovjednici) lojalna potpora Augustu i njegovim nasljednicima početkom I. stoljeća.

³⁸ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 98.

“Ugledni Rimljani (patriciji) živjeli su stalno okruženi gomilom molitelja. S vremenom je postalo uobičajeno da ta klijentela koja se sastojala od siromašnih ljudi, svoju sudbinu veže za nekoga imućnog čovjeka. On im je osiguravao zaštitu u zamjenu za određene usluge. Što je više netko bio okružen obitelji, prijateljima, klijentelom, to je bio ugledniji. Vila je trebala dati graditeljski odgovor na određeni društveni problem i to je bilo ostvareno prilično dimenzioniranim prostorima u luksuznim vilama za boravak šire obitelji i gostiju, te primanje mnoštva posjetitelja.” Ugledni Rimljani trebali su biti sposobni primiti gomilu ljudi i zadiviti ih ljepotom oblika i otmjenošću proporcija svoje vile. Potreba za izabranim luksuzom kojim se željelo zadiviti posjetitelja težila je posebnim graditeljskim ostvarenjima. Pojedine luksuzne vile bile su koncipirane kao mali grad, mjesto gdje je boravio veliki broj osoba i gdje su normalno bili ugošćeni brojni članovi obitelji, radile i boravile osobe koje su vodile administraciju takvoga velikog kompleksa, robovi i oslobođenici.³⁹

3. Arhitektonski plan – s obzirom na arhitektonski plan, vile se mogu obraditi:

- a) funkcionalno – što znači da vile imaju dvije osnovne funkcije- stanovanje i proizvodnju
- b) sadržajno – prostori koje vila sadrži su namjenjeni stočarskoj, obrtničkoj i poljoprivrednoj proizvodnji. Sadržaji potrebni u vili su prostori za obavljanje proizvodnog procesa i prostori skladišta, prostor boravka vlasnika, njegove obitelji i gostiju, upravitelja i njegove obitelji te prostori u kojem boravi robovska radna snaga.

Vile su katkad predstavljale mjesto stanovanja a ponekad samo mjesto povremenog boravka gospodara.

Osnovna ekonomska funkcija vile bila je prerada i skladištenje poljoprivrednih proizvoda, stoga je trebalo dobro izvesti i orjentirati skladište. Prema veličini skladišnog prostora može se zaključiti važnost pojedine vile, kao i veličina zemljišnog posjeda na kojem je građena. Intezivna proizvodnja koju su Rimljani uveli od I. st. pr. Kr. na području Istre i Dalmacije, dovodi do gomilanja poljoprivrednih viškova koji se nakon sakupljanja, prerade i skladištenja odvoze prema najbližim gradskim središtima ili se pak brodovima prevoze na udaljena tržišta. U kasnoj antici i ranom srednjem vijeku posebno je bila naglašena uloga skladišta u vilama jer je roba morala biti vrlo dugo skladištena. Gradile su se velike žitnice u vrijeme kada se na vilama povećava broj stanovnika. Također dolazi do promjene izgleda krajolika, uzgoja novih

³⁹ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 98.

kultura te intenzivnije poljoprivrede u Istri i Dalmaciji, čime se mijenjaju pejzažna obilježja zemlje.

c) Oblikovno

Osnovno je obilježje ranocarskih vila to što su većinom bile građene kao prizemnice. Takva je konstrukcija odgovarala konfiguraciji terena, a prostorije su s obzirom na namjenu većinom bile stambene. Iako se i u ranocarskom razdoblju mogu pronaći pojedini dijelovi građevine koji su bili katni, ta je činjenica zanemariva u odnosu na kasnija razdoblja. Tako u kasnoj antici glavnu ulogu u izgradnji i koncipiranju vanjskog izgleda vile preuzima fortifikacija zemljišta, što znači da se umjesto prizemnica većinom grade vile katnice.⁴⁰

⁴⁰ V. Begović, I. Schrunck, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, str. 98. – 99.

3. RIMSKE VILE U UNUTRAŠNOSTI HRVATSKE

Osim Istre i Dalmacije, Rimljani su gradili vile i u unutrašnjosti Hrvatske. Rimskih vila na tom području nema toliko kao na jadranskoj obali, no svakako bi ih trebalo spomenuti.

Antički lokalitet Brod na Otrncima smjestio se u području doline rijeke Soboštine u Benkovcu, sjeverno od Okučana. Taj je prostor od davnina bio pogodno raskrižje puteva koji su od sjevera prema jugu spajali Podravinu s Posavinom, a od istoka prema zapadu povezivali središnju Slavoniju sa zapadom. Pitomi krajolik s riječnim terasama i blagim brežuljcima oko Soboštine bio je razlog boravka raznih populacija od prapovijesti do današnjeg doba.⁴¹

Prvi nalazi, kockice, rimskog mozaika, dospjele na površinu oranjem, otkriveni su 1952. godine, nakon čega su o tom obaviješteni stručnjaci Arheološkom muzeja u Zagrebu. Već 1953. godine započela su prva terenska rekognosciranja i iskopavanja pod vodstvom Marcela Gorenca i Valerije Damevski. Zaštitno – konzervatorski radovi s prekidima trajali su od 1953. – 1973. godine. Utvrđeno je da je riječ o luksuznoj antičkoj ladanjskoj vili s popratnim gospodarskim zgradama. Rimska je vila bila izgrađena na pomno odabranom mjestu, a pri njezinoj su gradnji primjenjena odlična tehnička rješenja za vodoopskrbu, grijanje i kanalizaciju. Otkriveno je ukupno devet prostorija različite namjene. U cijelosti su očuvani kameni temelji, građeni na redove od riječnih oblutaka ili lomljenca vezanih čvrstom žbukom, dok su gornji zidovi od opeke samo mjestimično očuvani. Vila je izgrađena u pravokutnom rasteru s više prostorija različith dimenzija, a nižu se od zapada prema istoku. Ulazilo se kroz manje predvorje, od tamo se iz njega nastavljao prolaz u južnu izduženu prostoriju, uz čiji se jugozapadni kut smjestila manja pomoćna prostorija sa sanitarnim čvorom. U njezinu je produžetku otkopan odvodni kanal u dužini od 5 m, građen od opeke. Te su prostorije imale istu razinu poda, izgrađenog od opeke. Podni dio prostorije koja se smjestila uz jugoistočni kut izdužene prostorije bio je neravan i niži, a na njemu je nađeno dosta polomljenih šupljih opeka (tubula) i pepela, jer je očito prostorija služila kao ložište (za grijanje prostorija toplim zrakom). Iz nje se stubama ulazilo u istočnu prostoriju koja se protezala cijelom širinom. Pod je u njoj bio povišeniji i popločan opekama koje su tek djelomično očuvane.

⁴¹ Skupina autora, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslava Krležje, Zagreb, 2006., str. 201.

Najveća prostorija u vili je imala mozaični pod koji je bio povišen otprilike 60 cm. Na podu je nađeno dosta ulomaka zidnih slikarija crvene, svijetloplave, žutosmeđe i zelene boje, kakvih je u manjim količinama nađeno i u ostalim prostorijama vile. Mozaik, koji je prekrivao cijelu površinu prostorije, sastavljen je od sitnih četvrtastih kamenih kockica bijele, sivoplave i crvene boje. Složen je postavljanjem jednobojnog širokog vanjskog ruba s nešto krupnijim žućkasto – bijelim kamenčićima, a na nj se nadovezao okvir stiliziranog trobojnog meandra sa širim poljem i mrežicom u kombinaciji trobojnih kvadratića spojenih s plavim dijagonalama na bijeloj podlozi. U središnjem dijelu mozaičnog poda bio je kvadratično oblikovani medaljon s četirima lunulama u uglovima te kružni troplet ispunjen sfernim plavim i bijelim trokutima. Mozaik se odlikuje kolorističkim tonalitetom, kojemu se podrijetlo može tražiti u lokalnoj tradiciji ili pak u različitim kulturnim utjecajima, a jedinstvenošću izrade i veličinom ubraja se u najveće i najljepše mozaike u Slavoniji.

U sjeverozapadnom uglu prostorije s mozaikom nađeni su ostaci ugrađena kvadratičnog bazena, čiji su istočni i južni zidovi dijelom uništeni. Sačuvani dijelovi zidova i poda bazena pažljivo su izolirani kombinacijom višeslojne nepropusne žbuke i opeke, a voda je iz cisterne dovođena provodnim kanalom s cijevovodom izgrađenim južnije uz zapadni vanjski zid. Ostatak ugrađene spojene olovne cijevi nađen je u temeljima zida koji skreće od cisterne prema bazenu. Cisterna za vodu smještena je zapadno od prostorije s mozaikom, s kojom je imala zajednički temelj i u kojem se ugrađenu izljevnu cijev prema kanalu i bazenu s unutrašnje strane vodospremnika nalazila uska stuba za pročišćavanje i taloženje vode.

Nakon rimskog doba u vili je još jednom vrijeme nastavljen život, a to potvrđuje naknadne dogradnje, kod kojih je tehnika izgradnje zidova različita od ostalog dijela vile. U istraženim prostorijama vile skupljeno je vrlo malo pokretnog arheološkog materijala, tek poneki rimski novčić iz 3. i 4. stoljeća i rimsko glineno posuđe. Prema načinu gradnje i pronađenom arheološkom materijalu vila u Benkovcu datira se u razdoblje od II. – IV. stoljeća.

U neposrednoj blizini Benkovca, nalazi se druga rimska ladanjska vila u selu Cagama (istraživana 1981. – 1986. godine), što govori o intezivnom životu na tom području u rimskom razdoblju. Također su utvrđeni i ostaci rimske ceste koja je povezivala te dvije vile, a koja je paralelna s današnjom cestom Okučani – Lipik – Daruvar. Rimske ladanjske vile u Benkovcu i Cagama vrlo su važne građevine kulturne spomeničke baštine, no one su tek dio

još uvijek slabo istražene i zacijelo iznimno bogate prošlosti okučansko – novogradiškog kraja.⁴²

Rimski kompleks Ciglenice nalazi se u selu Osekovu u predjelu Domodarice, s južne strane autoceste Zagreb – Lipovac. Osekovo je smješteno na području na kojem se blagi obronci Moslavačke gore dodiruju s močvarnom ravnicom Parka prirode Lonjsko polje. O području današnje Moslavine gotovo i nema podataka u rimskim izvorima, ali se pretpostavlja da je ono već početkom II. stoljeća bilo uklopljeno u rimski državni sustav, što znači da je bio izgrađen sustav komunikacija – cesta uz koje su bili izgrađeni vojni logori, gospodarsko – ladanjski kompleksi (*vilae rustiae*) i ruralna naselja, od kojih su neka tijekom prerasla u gradove. Rimski cestovni smjer svoje je ishodište imao u Sisciji (Sisak). Na toj cesti bila je cestovna postaja – naselje Variannis, i to na mjestu gdje se ona račvala u dva smjera – jedan s ishodištem u Mursi (Osijek), a drugi u Cibaliji (Vinkovci). Rimski kompleks Ciglenice najvjerojatnije je bio uz tu cestu.⁴³

U Varaždinskoj županiji pronađene su rimske vile (*ville rustice*), jedna u Jalžabetu a druge dvije u Šemovcu koje su tvorile gospodarsku cjelinu s jažabetskom vilom.

Rimski lokaliteti Bjelovarsko – bilogorskog područja mogu se svrstati u dvije glavne kategorije – u tragove komunikacije, odnosno cesta (najizraženije u Bjelovaru i okolici) koje su uzdužno i poprijeko presijecale Bilogoru te ladanjske vile, imanja vojnih veterana koji su odlaskom u mirovinu ondje dobili zemlju (Gornji Križ, Kraljevac, Severin, Kupinovac, Gornji Miklouš).⁴⁴

⁴² Skupina autora, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, str. 202. – 203.

⁴³ Isto, str. 194. – 195.

⁴⁴ Isto, str. 29.

4. CARSKE VILE

Da bi slikovitije predočila i objasnila rimsku vilu, odlučila sam napisati ovo poglavlje gdje jedna takva najpoznatija – *Villa Adriana*, predstavlja dosad spomenuto: raskoš, eleganciju i luksuz. Ona je služila kao *villa imperialis* tj. kao privatna ljetna vila.

Villa Adriana (Hadrijanova vila) je carska vila koju svakako treba spomenuti. Izgrađena u Tivoliju, veliki je arheološki kompleks od preko 30 građevina. Vila nije još u potpunosti istražena. Kompleks sadržava palaču, nekoliko termi, kazalište, hramove, knjižnice, državničke prostorije i odaje za dvorjane, pretorijansku gardu i robove, te sažima utjecaje drugih kultura, prije svega Grčke i Egipta. Rimski car Hadrijan dao je izgraditi vilu u Tiburu, kao mjesto za odmor od Rima, a gradio ju je kao svoju rimsku rezidenciju oko 118. – 138. godine poslije Kr. u tri faze. Car, navodno, nije volio palaču na Palatinu zbog velike gužve i želio je mirnije mjesto za život iz kojega će vladati Carstvom. U tu svrhu, vila je izgrađena poput stambene palače, a poštanski sustav ju je povezivao s Rimom. Njezin položaj, na blagoj uzvisini ispred južne padine Sabinskog gorja, odlikuje se blagom zimskom klimom. Areal velik oko 300 ha pruža se prema jugu između dviju udolina s potocima, uz visinsku razliku od oko 53 m, raščlanjen vrtovima, gajevima, alejama i bazenima.⁴⁵

Brojne skupine građevina dijelom služe državnim poslovima i carskoj reprezentaciji, a dijelom i privatnom boravku, pružajući caru mogućnost potpunog povlačenja. Označavanje tog rezidencijalnog i vrtnog grada vilom, upućuje na razliku prema kompaktnom ustroju palača na Palatinu. Četiri kompleksa građevina slijede, svaki s vlastitom orijentacijom, konfiguraciju zemljišta: palača usporedna s padinom sjever – istok, velika terasa s akademijom i Timonovom kulom na nasuprotnom kraju, usporednom s padinom jug – zapad. Poikile, neka vrsta foruma s vrtom okruženog trijemovima, pruža se u smjeru istok – zapad na padini koja se spušta prema sjeveru. Njezinu orijentaciju preuzima i skupina građevina oko stadiona. Kompleks termi povezan trijemovima slijedi smjer duboke međudoline, u čijem se suženom i spuštenom dijelu nalazi umjetno jezero Kanop sa Serapejem.

⁴⁵ John Norwich, *Velike arhitekture svijeta*, Marijan tisak, Split 2005., str.74

Veliki dio građevina određen je elementima rimske državne arhitekture analogno palačama na Palatinu. Neke, međutim, pokazuju tipično „hadrijansku“ arhitekturu, prije svega „Piazza d’Oro“ uz palaču i vila na otoku poznata kao „Teatro maritimo“, Hadrijanov privatni studio. Ona se nalazi između palače i poikile u polukružnom ribnjaku, pristupačna samo preko okretnih mostova. Zidovima koji se konveksno i konkavno povijaju s nišama, stupovima i kupolama te slikovitim bogatstvom unutrašnjih vizura, ona predstavlja srž privatne ladanjske arhitekture smještene usred rezidencije.

Hadrijanova vila služila je, dakle, kao *villa imperialis* tj. kao privatna ljetna vila ili kao sporedna rezidencija s većim ili manjim brojem dvorjanika. U skladu s namjenom i osobnim stilom vladara ona može biti ladanjska kuća ili palača. U doba monarhije oblik vladavine postupno se mijenja od augustovog principata u dominat i privatna kuća vladara proširuje se u carsku palaču. Nakon Hadrijana, njegovu vilu su koristili i ostali carevi, a nakon pada Rimskog Carstva vila je djelomično uništena. U XVI. stoljeću kardinal Ippolito II. d’Este je iskoristio mramor i skulpture iz ove vile kako bi uresio svoju, obližnju vilu. Proučavanje spomenika Hadrijanove vile odigralo je presudnu ulogu u otkrivanju elemenata antičke, kako biklasične arhitekture u renesansi i baroku i upisana je na UNESCOV popis mjesta svjetske baštine u Europi, kao važna kulturna i arheološka lokacija, zajedno s obližnjom vilom d’Este.⁴⁶

⁴⁶ J. Norwich, *Velike arhitekture svijeta*, str. 74.

5. VILE U KASNOM CARSTVU

Kada je Rimsko Carstvo počelo propadati u IV. i V. stoljeću, vile se sve više izoliraju i zaštićuju zidovima. Kako bi opstale, u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku posebno je bila naglašena uloga skladišta u vilama, jer je roba često morala biti vrlo dugo skladištena zbog ratnih pustošenja i nestašica. Iako su u Engleskoj vile napustili, opljačkali i spalili anglosaksonski napadači u V. stoljeću, ostala područja su imala velike radne vile koje su aristokrati i teritorijalni velikaši darivali pojedinim redovnicima pa su tako često nastajale jezgre slavnih samostana. Na taj način, sustav vila tijekom kasne antike ostao je sačuvan do razdoblja ranog srednjeg vijeka.

Jedan od takvih utjecajnih samostana osnovao je Sveti Benedikt na Monte Cassinu na ruševinama Neronove vile kod Subiaca.⁴⁷ Monte Cassino je benediktinski samostan osnovan 529. godine na istoimenom brdu. Samostan se smatra jednim od glavnih duhovnih središta srednjovjekovne Europe. Nekoliko godina nakon smrti sv. Benedikta, samostan 577. godine napadaju Langobardi, a tek 717. godine papa daje nalog za obnovu istog. Do XI. stoljeća, postaje najbogatiji samostan u svijetu. U Drugom svjetskom ratu samostan je bio njemačka utvrda te kao takav izložen je velikom razaranju. No nakon završetka rata ponovno je obnovljen prema izvornim nacrtima. Danas, Monte Cassino je i dalje samostan i mjesto hodočašćenja brojnih vjernika te turističko odredište.⁴⁸

Opatija kod Stavelota osnovana je oko 650. godine na području bivše vile blizu Liègea, a opatija kod Vézelayja je osnovana slično. Najkasnije do 698. godine Willibrord, kršćanski misionar i svetac s područja jugoistočne Škotske, je osnovao opatiju u rimskoj vili kod Echternacha, u Luxemburgu blizu Trieru.⁴⁹

⁴⁷ http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/angelus/2005/documents/hf_ben-xvi_ang_20050710_hr.html

⁴⁸ <http://www.sacred-destinations.com/italy/monte-cassino-monastery>

⁴⁹ <http://www.willibrord.lu/rubrique4/Saint-Willibrord/The-life-of-Saint-Willibrord>

6. PRILOZI

Slika 1. Rimska vila u uvali Verige na Brijunima

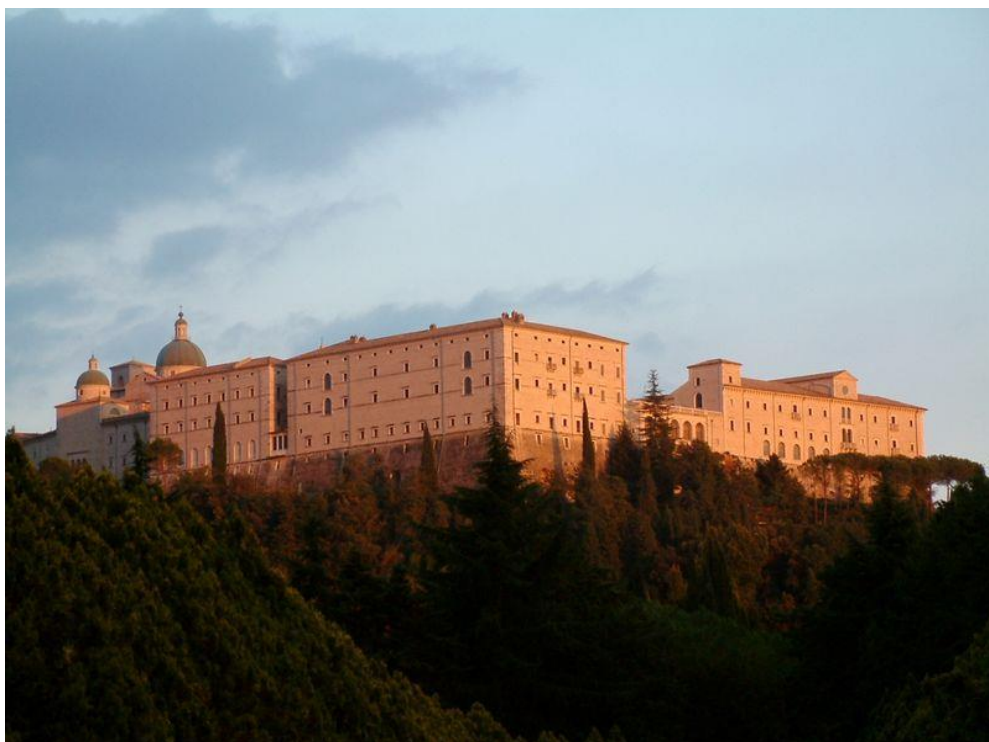
Slika 2. Ostaci rimske vile u Červar Poratu kod Poreča

Slika 3. Rimska vila na otoku Ugljanu

Slika 4. Hadrijanova vila u Tivoliju

Slika 5. Restaurirani samostan Monte Cassino

*

Nakon što sam definirala i opisala rimsku vilu, njezine opće karakteristike, podjele i razvojni put te navela koliko i kako su bile rasprostranjene u našoj zemlji, jasno je da je rimska vila bila objekt od velikog značaja na polju arhitekture i svakodnevnog rimskog života.

Isprva je imala značenje većeg poljoprivrednog imanja dobrostojećih građana, da bi s vremenom prošla put gdje je ugradila u sebe najbolja arhitektonska rješenja i karakteristike ondašnjeg vremena. Tako je od *ville rustice* i *ville urbane* evoluirala u *villu imperialis* – iz koje je nastao zametak carske palače. Osim što je imala svoj razvojni put u polju arhitekture, mogu reći da je imala isti taj put i što se tiče društvenog života. Vile su služile za različita obiteljska okupljanja i gozbe, ali i za opuštanje i odmor, stoga ne čudi činjenica da su većinom građene na mirnim mjestima kako bi ispunile svoju funkciju.; primjer za to je i rasprostranjenost rimskih vila na našoj obali - većinom su to mirnije uvale i otoci.

Bitno je naglasiti da je vila bila vezana uz pojmove raskoši i moći. Spominjući raskoš ne mislim pritom na neizmjereno bogatstvo, već raskoš u smislu arhitekture i sadržaja koje je imala, poput grijanja, umjetničkih mozaika na zidovima i hramova za štovanje. Često su imale i po nekoliko spavaonica te soba za dnevni odmor, a negdje su bile prisutne i cijevi s tekućom vodom. S vremenom su vile dobile i dodatnu funkciju – skladišta u kojima su se spremali proizvodi s farme spremni za transport do kupaca. Skladišta su se koristila za pohranu ulja, vina, žita, grožđa i ostalih proizvoda vile.

Ostaje zaključiti da rimska vila predstavlja jedno od glavnih žarišta rimske kulture te primjer rimskog stila i načina života.

7. POPIS PRILOGA

- Slika 1. Rimska vila u uvali Verige na Brijunima, preuzeto sa internetske stranice: glasistre.hr
- Slika 2. Ostaci rimske vile u Červar Poratu kod Poreča, preuzeto sa internetske stranice: swirl.bloger.index.hr
- Slika 3. Rimska vila na otoku Ugljanu, preuzeto sa internetske stranice: croatiaholidayshr.com
- Slika 4. Hadrijanova vila u Tivoliju, preuzeto sa internetske stranice: putopisi.net
- Slika 5. Reastaurirani samostan Monte Cassino, preuzeto sa internetske stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Monte_Cassino_Opactwo_1.JPG

8. POPIS LITERATURE

1. Begović, Vlasta, Schrunck, Ivančica, *Rimske vile Istre i Dalmacije I. dio: pregled lokalitet*, Arheološki institut, Zagreb 2003.
2. Begović, Vlasta, Schrunck, Ivančica, *Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila*, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb 2003.
3. Begović, Vlasta, Schrunck, Ivančica, *Roman villas in Istria and Dalmatia: part III: Maritime villas*, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb 2004.
4. Cambi, Nenad, *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb 2002.
5. Chamontin, Catherine, *Najveće kulture svijeta (Rim)*, Extrade, Rijeka 2005.
6. Norwich, John, *Velike arhitekture svijeta*, Marijan tisak, Split 2005.
7. Matijašić, Robert, Buršić – Matijašić, Klara, *Antička Pula s okolicom*, ZN „Žakan Juri“, Pula 1996.
8. Matijašić, Robert, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Leykam international d.o.o., Zagreb 2009.
9. Muller, Werner, Gunther Vogel, *Atlas arhitekture I.*, Golden marketing, Zagreb 1999.
10. Skupina autora, *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb 2006.
11. Suić, Mate, *Antički grad*, Golden Marketing, Zagreb 2003.
12. Zaninović, Marin, *Villae Rusticae u pejzažu otoka i obale antičke Dalmacije*, Odsjek za arheologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1996.

Internet:

1. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/angelus/2005/documents/hf_ben-xvi_ang_20050710_hr.html
2. <http://www.willibrord.lu/rubrique4/Saint-Willibrord/The-life-of-Saint-Willibrord>
3. <http://www.sacred-destinations.com/italy/monte-cassino-monastery>